

ADELA DÚBRAVOVÁ – EVA SEVERINI – LENKA SZENTESIOVÁ*

Špecifiká vyučovania slovenčiny v primárnom vzdelávaní vo vojvodinskom prostredí

DÚBRAVOVÁ, A. – SEVERINI, E. – SZENTESIOVÁ, L.: Specifics of Teaching Slovak in Primary Education in the Vojvodina Environment. *Slavica Slovaca*, 59, 2024, No 1, pp. 138-149 (Bratislava).

In our study we focus on the specifics of teaching Slovak language in a foreign language, namely Serbian environment in primary education. This area is little explored in the Slovak and comparative didactic context, so we are interested in the views of teachers at primary school level 1 who teach pupils in primary education in a Serbian language environment in Serbia. In the theoretical part of the study, we address the issue of the specifics of the bilingual language environment in which such pupils grow up and live and its basic communicative frameworks. In the research part of the study, we deal with teachers' opinions concerning the teaching of Slovak language in a bilingual environment, or their specifics and limits. We applied qualitative research methodology using in-depth interviews to explore the subjective and socially conditioned views of the participating teachers.

Bilingualism, socio-cultural environment, didactic principles, primary education, qualitative research, teaching Slovak, teachers' opinions

1. Používanie jazyka ako základného komunikačného prostriedku v písomnej i ústnej forme v konkrétnom prostredí významným spôsobom determinujú viaceré faktory. Predmetom nášho záujmu je výučba slovenčiny v srbskom krajskom prostredí, konkrétne v prostredí Vojvodiny, je zrejmé, že sme v otázke používania jazyka konfrontovaní s minoritným postavením slovenčiny voči srbčine, ktorá je v danom prostredí štátnym a dominantným jazykom. Slovenčina sa v danom prostredí vyvíjala ako jazyk etnického spoločenstva, či presnejšie etnickej a jazykovej enklávy Slovákov, pričom treba spomenúť, že bola jedným z viacerých „enklávnych“ jazykov existujúcich v tomto heterogénnom prostredí.¹ Okrem srbsko-slovenského bilingvizmu sa preto ako dôsledok historickej etnickej heterogenity vyvinul aj maďarsko-srbský, rumunsko-srbský a rusínsko/rusnácko²-srbský bilingvismus. V našej vý-

*Mgr. Adela Dúbravová, PhD., orcid.org/0000-0002-0699-1146, dubravova@fedu.uniba.sk; Doc. PaedDr. Eva Severini, PhD., orcid.org/0000-0003-2093-820X, severini@fedu.uniba.sk; Mgr. Lenka Szentesiová, PhD., orcid.org/0000-0002-8908-5068, szentesiova@fedu.uniba.sk; Katedra predprimárnej a primárnej pedagogiky, Pedagogická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Račianska 59, 813 34 Bratislava.

¹ Súčasnej slovenčine vo vojvodinskom prostredí sa venovalo a venuje viacero slavistov. V štúdií vychádzame najmä z prác Márie Myjavcovej, napr.: Myjavcová, M.: O slovensko-srbskom bilingvizme vo Vojvodine. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2015; Myjavcová, M.: Slovenčina v jazykovej enkláve. Báčsky Petrovec – Nadlak: Kultúra – Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2001. Nemožno však v tejto súvislosti opomenúť tiež výskumy Juraja Glovňa, prehľadovo uvádzame Glovňa J.: Vojvodinská slovenčina v procese európskej integrácie. In Gorjanc, V. (ed.): Slovanskí jazyki iz preteklosti v prihodnost. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2012, s. 75-78; Glovňa, J.: Stav vojvodinskej slovenčiny ako enklávneho jazyka. In: *Slavica Slovaca*, 2017, roč. 53, č. 3-4, s. 86-93.

² Treba poznamenať, že dolnozemskí Rusnáci/Rusíni používajú východnú slovenčinu, ktorá tvorí aj východisko pre ich spisovný jazyk. Bližšie pozri Žeňuch, P.: Slováci a slovenčina v jazykovo-historických a konfesijných súvislostiach. Procesy a kontexty kultúrnej komunikácie. Bratislava: Slovenský komitét slavistov – Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2022, s. 75, 84-93.

skumnej štúdií sa zameriame na slovensko-srbskú jazykovú situáciu vojvodinských Slovákov, ktorá komunikačne zasahuje nielen spoločenské a rodinné zázemie detí a žiakov, ale aj školskú a užšie didaktickú prax.

Ako sme naznačili vyššie, v prostredí Vojvodiny je bilingvizmus východiskom jazykovej situácie Slovákov. Slováci žijúci v Srbsku sú priamymi potomkami Slovákov zo súčasného územia Slovenska, tento ich vzťah poukazuje na priame genealogické väzby so slovenskou národnosťou. Špecificky pod bilingvizmom rozumieme jav, keď hovoriaci ovláda dva jazyky.³ Oba jazyky reprezentujú komunikačné kódy, ktoré hovoriaci strieda podľa konkrétnej situácie, resp. podľa dispozícií komunikantov. V prostredí vojvodinských Slovákov sa však situácia používania oboch jazykov odlišuje vzhľadom na ich postavenie a spoločenskú komunikačnú funkciu.⁴ Nejde o rovnocenné komunikačné prostriedky. Používanie slovenčiny sa spravidla ohraničuje na sociálny okruh rodiny a priateľov, v ostatných situáciách a aj v masovo-komunikačných prostriedkoch prevažuje srbčina. Kontakt s ňou sa stáva bezprostrednejším a používanie slovenčiny získava viac súkromný rozmer. Výsledkom dominantného pôsobenia srbčiny v jazykových vzťahoch je však jej prirodzená a zákonitá prítomnosť v školskej praxi. Výsledkom tohto javu je koexistencia prirodzeného bilingvizmu v edukácii; ide o stav označovaný ako syntetizovaný, umelo udržiavaný bilingvizmus.⁵ Možno v tejto súvislosti uvažovať ešte o termíne diglosia, keďže pod ním rozumieme pomenovanie špecifickej jazykovej situácie, v ktorej koexistujú vedľa seba dve variety jazyka, pričom každá z nich plní svoju presne stanovenú úlohu a uplatňuje sa vo vymedzených prostrediach.⁶ Dominancia srbčiny má ešte jeden dôsledok, a síce špecifické postavenie spisovnej slovenčiny v porovnaní s tým, čo sa pod touto variétou jazyka rozumie a ako sa používa na Slovensku. Spisovná slovenčina sa vo Vojvodine uplatňovala paralelne popri miestnych nárečiach a tieto interferencie pretrvávajú dodnes.⁷ Zo systémového hľadiska je zrejme, že súčasná slovenčina vo Vojvodine implementuje do svojho „jadra“ aj nárečové jazykové jednotky a javy. Jazykoveda vníma takúto interferenciu nárečia a spisovnosti ako prirodzenú sociolingvistickú vlastnosť jazyka existujúceho v subordinačnom postavení. Vojvodinská slovenčina ako osobitý geograficky ohraničený jazykový modul však nepreberá jazykové jednotky len z nárečí, ale aj zo spisovnej srbčiny, keďže srbčina a slovenčina sú geneticky príbuzné jazyky. Vzájomné pôsobenie jazykových diskurzov vnútri jedného spoločenstva je natoľko pevné, že podľa niektorých slavistov nie je možné (a v zásade ani nevyhnutné) medzi nimi diferencovať a aj ich používatelia postupne strácajú rozlišovaciu schopnosť a stávajú sa sprostredkovateľmi medzi dvomi jazykmi.⁸ Najdôležitejším ukazovateľom pre používateľov jazyka tak nie je jeho spisovnosť, „čistota“, ale funkčnosť a primeranosť komunikačnej situácii.

³ Výskumy o bilingvisme a jeho typologickej diferenciácii v slovenskom prostredí pozri v prácach Štefánik, J.: Jeden človek, dva jazyky. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000; Štefánik, J.: Antológia bilingvizmu. Bratislava: Academic Electronic Press, 2004. K širším kultúrnym súvislostiam bilingvizmu uvádzame Belešová, M. – Szentesiová, L. – Jursová Zacharová, Z.: Dimenzie čítania v rodinách detí z bilingválneho prostredia. Bratislava: Univerzita Komenského, 2018.

⁴ Belešová, M.: Rozvoj čitateľských návykov detí v predškolskom veku v bilingválnych rodinách. In: Gramotnosť, pregramotnosť a vzdelávanie, 2022, roč. 6, č. 1, s. 7-28.

⁵ K tomu bližšie pozri Myjavcová, M.: O slovensko-srbskom bilingvisme vo Vojvodine, c. d., 2015.

⁶ K tomu bližšie pozri Myjavcová, M.: O slovensko-srbskom bilingvisme vo Vojvodine, c. d., 2015.

⁷ Múcsková, G.: Diglosia v slovenskej jazykovej situácii (Diachrónny pohľad). In: Jazykovedný časopis, 2007, roč. 58, č. 1, s. 47.

⁸ Výskum nárečí v Srbsku a ich dopadu na používanie jazyka má v slovenskej slavistike dlhoročnú tradíciu. Za jeho zakladajúcu osobnosť je považovaný Jozef Štolc a najmä jeho práca Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba (1968). Jej pokračovanie a rozšírenie o slovník nárečí žiaľ už nebolo realizované, no na Štolcov výskum nadviazala ďalšia generácia slavistov, z nej predovšetkým Daniel Dudok okrem iných prác textami Čítanka nárečových textov Slovákov v Bäcke, Banáte, Srieame a Slavónsku (2010) a Nárečie Aradáča v Banáte na pozadí vzniku v vývinu obce (2013). Slavistický výskum sa orientoval predovšetkým na dialektologický aspekt jazykového prejavu, menej už sociolingvistický, či didaktický pohľad, ktorý je predmetom našej štúdie.

Napriek tomu, že slovenčina reprezentuje v srbskom prostredí „lingua minorica“, má svoju pevnú inštitucionálnu základňu. Jej základom je školské prostredie, keďže práve táto sféra (a v jej rámci školy všetkých stupňov, ktoré dnes vo Vojvodine fungujú) je jedným z ukazovateľov etnickej identity Slovákov. Okrem školstva má zásadný vplyv na postavenie slovenčiny aj cirkev, najmä evanjelická cirkev augsburského vyznania. Výučba slovenčiny v prostredí škôl enklávneho spoločenstva je však determinovaná dvomi základnými okolnosťami. Ich existencia pritom najviac zasahuje najmä primárny stupeň vzdelávania, keďže v rámci neho sa deti prvýkrát oboznamujú so systémom jazyka. Prvou okolnosťou je už spomínané rodinné prostredie, ktoré je neraz bilingválne s menšinovým postavením slovenského jazykového spoločenstva. Druhou je vzťah slovenčiny a srbčiny v jazykovom prejave žiakov. Okrem koexistencie dvoch jazykových systémov má na výučbu slovenčiny dosah aj viacero ďalších činiteľov.

V Srbsku sa vyučovanie slovenského jazyka a literatúry riadi srbským štátnym vzdelávacím programom (ŠVP), ale kurikulum pre predmet slovenský jazyk ako materinský jazyk zostavuje štátny orgán s názvom Výbor pre vzdelávanie Národnostnej rady slovenskej národnostnej menšiny.⁹ Cieľ vyučovacieho predmetu slovenský jazyk je v kurikule pre primárny stupeň vzdelávania sformulovaný: „*Cieľom výučby slovenského jazyka je, aby žiaci zvládli základné zásady slovenského spisovného jazyka kvôli ústnemu a písomnému vyjadrovaniu, pestovali povedomie o význame úlohy jazyka v zachovávaní národnej identity; aby boli schopní analyzovať zvolené literárne a iné umelecké diela zo slovenského a svetového umeleckého dedičstva, pestovať tradície a kultúru slovenského národa a rozvíjať interkultúralnosť.*“¹⁰

2. Vzdelávacie štandardy pre slovenský jazyk na primárnom vzdelávaní v Srbsku rozsahom korešpondujú so ŠVP v Slovenskej republike.¹¹ Z kompozično-obsahového hľadiska sú podobne členené na obsahovú a výkonovú časť.¹² Vzdelávacie štandardy pre slovenský jazyk v 1. ročníku základných škôl tvoria štyri oblasti – *začiatkové písanie a čítanie, literatúra, jazyk a jazyková kultúra*. Primárne je kurikulum v 1. ročníku ZŠ orientované na nácvik a zvládnutie prvotného písania a čítania, o čom svedčí aj najrozsiahlejšia odporúčaná časová dotácia – 90 hodín (zatiaľ čo literatúre je vyhradených 45 hodín, jazyku 10 hodín a jazykovej kultúre 35 hodín) v srbskom kurikule. Pri nácviku čítania a písania sa odporúča využívať tradičnú analyticko-syntetickú metódu, ale kurikulum uvádza aj možnosť kombinovať ju s ďalšími alternatívnymi metódami: s metódou splývavého čítania nahlas (známou aj pod názvom Sfumato) a globálneho čítania,¹³ ktorá „*kladie dôraz na rozvoj čítania s porozumením už od prvotných etáp oboznamovania sa s textom*“.¹⁴ K najpoužívanejším metódam didaktiky čítania (a písania) v srbskom a rovnako i v slovenskom edukačnom systéme patrí analyticko-syntetická metóda, „*založená na hláskovo-slabičnom princípe čítania. Žiak pri nej najprv vyvodzuje a identifikuje jednotlivé hlásky a po ich dostatočnom osvojení si prechádza na syntézu (spájanie) do slabík.*“¹⁵ V slovenskom

⁹ Viac informácií o tejto organizácii pozri na odkaze <https://rada.org.rs/nrsnm-vybor-pre-vzdelavanie/>

¹⁰ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávaci posol, roč. LXVII/ 2018, č. 15, s. 25.

¹¹ Pri komparácii Štátnych vzdelávacích programov vychádzame v našej výskumnej štúdii z Inovovaného štátneho vzdelávacieho programu pre prvý stupeň ZŠ (2015), a to aj s vedomím, že v súčasnosti je v slovenskom školskom systéme v experimentálnom overovaní nový dokument, a síce Štátny vzdelávaci program pre primárne vzdelávanie (2023). Nakoľko však tento dokument nie je záväzný pre vzdelávaci systém ako celok, odvolávame sa na ŠVP z roku 2015.

¹² V slovenskom kurikule pomenované ako obsahové a výkonové štandardy, pozri ISCED 1, 2015.

¹³ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávaci posol, roč. LXVII/ 2018, č. 15, s. 27.

¹⁴ Szentesiová, L.: Čítanie: učebnica o tom, čo je a čo nie je čítanie. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2023, s. 25.

¹⁵ Szentesiová, L.: Čítanie, c. d., s. 25.

i srbskom vzdelávacom programe je v rámci nácviku písania výučba orientovaná na nácvik tlačených i písaných písmen a na čítanie textov napísaných tlačeným aj písaným typom písma.

2.1 Didaktika začiatočného písania a čítania v Srbsku kopíruje didaktiku písania a čítania na Slovensku. Navyše sleduje líniu aktuálnej koncepcie integrovaného a komplexného vyučovania, pretože sa nemá realizovať samostatne, ale zahŕňa aj učivo z literatúry, jazyka a jazykovej kultúry. Nácvik začiatočného písania prebieha v prvom polroku 1. ročníka ZŠ, ale ak je to v individuálnych prípadoch potrebné, možno s ním pokračovať aj v druhom polroku. V prvom, tzv. prípravnom období sú učitelia inštruovaní, akými metódami (hrami a cvičeniami) majú rozvíjať u žiakov verbálnu komunikáciu, pozorovacie (percepčné) schopnosti, počúvanie a porozumenie počutému komunikátu. Mimoriadna pozornosť sa kladie na motorické a grafomotorické cvičenia na rozvíjanie ruky, dlane a prstov. Význam prípravného obdobia niektorí učitelia podceňujú, čo je z hľadiska následného učenia sa písať a čítať pre žiaka kontraproduktívne.¹⁶ Druhé obdobie, v srbskom ŠVP nazvané ako čítanie a písanie¹⁷ je charakterizované ako nacvičovanie čítania prostredníctvom zodpovedajúcich textov, pričom žiaci vyslovujú všetky hlásky, správne kladú prízvuk v slovách a dôraz vo vete. Žiaci sa učia písať všetky tvary tlačených a písaných písmen, ale i číslíc, s prihliadaním na ich individualizované schopnosti. V treťom období – nácviku čítania a písania, už má žiak zvládnutú základnú techniku čítania a písania a zdokonaľuje sa. Dôraz sa kladie na porozumenie prečítaného textu.¹⁸ V rámci nácviku čítania sa odporúča čítanie aj informačných textov.¹⁹

2.2 Učebnice pre slovenský jazyk a literatúru v Srbsku, koncipované podľa kurikula Výboru pre vzdelávanie Národnotnej rady slovenskej národnostnej menšiny a ŠVP v Srbsku, vydáva vydavateľstvo „Zavod za udžbenike“²⁰ so sídlom v Belehrade, ktoré má aj slovenskú redaktorku (v pobočke vydavateľstva v Novom Sade). Pre 1. ročník základných škôl je k dispozícii šlabikár autorky M. Anušjakovej-Majerovej (1. vydanie 1961, 6. vydanie z roku 2018) a Pracovný zošit k šlabikáru od rovnakej autorky (1. vydanie 1961, 7. prepracované vydanie z roku 2019). Obidve učebnice dodržiavajú analyticko-syntetickú metódu. Ide o metódu, ktorá získala najväčšiu relevanciu aj v slovenskom didaktickom kontexte. Jej dominancia je argumentačne podložená slovenskými jazykovedcami, pričom sa vychádza z faktu, že v slovenčine sa dodržiava fonetický a etymologický pravopisný princíp.²¹ Hoci sa v posledných desaťročiach v didaktickej praxi udomácnili aj ďalšie metódy didaktiky čítania, zástancovia analyticko-syntetickej metódy argumentujú, že aj ich prostredníctvom žiak skôr či neskôr dôjde k procesom analýzy a syntézy. Viaceré výskumy poukazujú na to, že ak má žiak problémy pri sluchovej percepcii foném, nácvik výslovnosti je problematický.²² Zvuková asociácia je podporená nápodobným obrázkom slova začínajúceho sa na danú hlásku. V rámci zachovania zásady názornosti musí byť hláska reprezentovaná takým slovom, ktorého význam je jednoznačný a žiaci ho poznajú (predmetný šlabikár M. Anušjakovej-Majerovej uvádza napríklad k hláske „a“ slová „auto“ a „autobus“). Hoci je hlásková analyticko-syntetická metóda efektívnym spôsobom učenia sa čítať, kritici jej

¹⁶ Kožík Lehotayová, B.: Stratégie podpory v začiatočnom písaní. Ružomberok: VERBUM-vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2022, s. 147.

¹⁷ V slovenských vzdelávacích štandardoch je obsah učiva v 1. ročníku členený na prípravné obdobie, nácvikové, resp. šlabikárové a čítankové. Porov. iŠVP - ISCED 1, 2015, s. 3.

¹⁸ Na Slovensku používaný termín čítanie s porozumením.

¹⁹ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávaci posol, 2018, roč. LXVII, č. 15, s. 27-28.

²⁰ V preklade do slovenčiny „Inštitút pre učebnice“.

²¹ Mistrik, J.: Jazyk a reč. Bratislava: Mladé letá, 1999.

²² Doležalová, J.: Rozvoj grafomotoriky v projektech. Praha: Portál, 2010.

vyčítajú prílišný dôraz na technickú stránku reči, ktorý, v prípade, že nie je dopĺňaný zo strany učiteľa o inovatívne vstupy, môže skĺznuť k monotónnosti a enumeratívnosti, a tým v konečnom dôsledku žiakov zahlcovať množstvom poznatkov, demotivovať a odrádzať od čítania.²³ Ako však ukazujú výpovede našich subjektov výskumu nižšie, učiteľom v srbskom prostredí sa táto metóda didaktiky čítania osvedčila a pracujú s ňou v zásade bez väčších komplikácií. O jej úspešnosti svedčí aj skutočnosť, že šlabikár M. Anušjakovej-Majerovej vyšiel v roku 2019 už v siedmom vydaní.

2.3 Kompozícia šlabikára i pracovného zošita je štruktúrovaná podľa jednotlivých období nácviku čítania a písania. V šlabikári sú úvodné strany²⁴ venované prevažne ilustráciám a obrázkovým príbehom s úlohami, na základe ktorých žiaci v prípravnom období môžu rozvíjať svoju verbálnu komunikáciu (rozprávať podľa obrázkov, opisovať, čo sa nachádza na obrázku a pod.), až následne prichádza vyvodzovanie jednotlivých písmen. Koncepcia uvedeného šlabikára pre výučbu slovenčiny v Srbsku sa zásadne neodkláňa od slovenských šlabikárov. Istú odchýlku možno badať pri komparácii textov na čítanie z hľadiska grafiky, napr. pomer tlačenej a písanej formy písma sa v srbskom šlabikári pre 1. ročník základnej školy M. Anušjakovej-Majerovej javí ako vyrovnanejší, než je to napr. v slovenskom šlabikári Lipka,²⁵ v ktorom je dominancia textov v tlačenej forme. K základným metodickým pomôckam patria rovnako v slovenskom i srbskom edukačnom prostredí šlabikár s pracovným zošitom a čítanka. Pracovný zošit prislúchajúci k šlabikáru je zameraný na precvičovanie zápisu grafém slovenskej abecedy, ako aj na ich čítanie v procese analýzy a syntézy. V analytickej časti je pri každom písmene výrazná pozornosť venovaná identifikácii hlásky nielen na začiatku, ale aj na konci a vo vnútri slova tak, aby si žiak uvedomil a automatizoval rôznosť jej výskytu v slove (kočur, kupec, čisár, krajec). Pri osvojovaní konkrétnej fonémy a grafémy nájdeme dokonca aj úlohy derivatologického typu (k písmenu „č“ má žiak k 3. os. sg. minulého času slovesa „skočit“, „skočil“ prečítať predpony tak, aby vznikli tvary slova vyskočil, preskočil, zaskočil, priskočil, odskočil. Úlohy zamerané na čítanie hlások, slabík a slov sa striedajú s úlohami zameranými na písanie grafém a slabík. Treťou zložkou pracovného zošita sú rôzne „kreatívne úlohy“ – tajničky, jednosmerky, hláskové šifry.

V rámci *literárnej oblasti* sú v srbskom vzdelávacom kontexte základnými vyučovacími pomôckami na odporúčané obsahy vzdelávacích štandardov šlabikár a čítanka,²⁶ ale aj k nej prislúchajúca Zvuková čítanka,²⁷ resp. CD k čítanke. Základné informácie majú žiaci získavať aj z teórie literatúry (napríklad rozdiely medzi prózou, poéziou a drámou, lyrickou a epickou poéziou), ale ešte bez definovania genologických pojmov. V tomto existuje jednoznačná paralela medzi srbskými a slovenskými vzdelávacími štandardami. Vzdelávacie štandardy pre slovenský jazyk v Srbsku sú formulované stručnejšie a jednoduchšie, učiteľ sa v nich môže ľahko orientovať. Pokiaľ ide o lektúru, nachádza sa v nich nielen zmienka o odporúčaných literárnych útvaroch (prozaických a básnických), ale aj konkrétne literárne texty prevažne slovenských autorov a slovenských autorov patriacich do slovenskej etnickej enklávy v Srbsku,²⁸ zatiaľ čo vo vzdelávacích štandardoch na Slovensku sa konkrétne odporúčané literárne texty neuvádzajú. Napriek

²³ Ďurošová, E.: Metódy výučby začiatočného čítania a písania. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta UMB, 2007.

²⁴ Cca prvých 15 strán (z celkového rozsahu 99 strán).

²⁵ Striežovská, J. a kol.: Šlabikár Lipka pre 1. ročník ZŠ. Bratislava: AITEC, 2015.

²⁶ Napr. Čítanka pre 1. ročník základnej školy autorky M. Anušjakovej-Majerovej (Beograd: Zavod za udžbenike, 2019).

²⁷ Florianová, M. – Zolnjanová, S.: Zvuková čítanka 1 k Čítanke pre 1. ročník základnej školy. Beograd: Zavod za udžbenike, 2017-2019.

²⁸ Porov. i ďalšie odporúčané literárne texty v Učebných osnovách predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávací posol, 2018, roč. LXVII, č. 15, s. 26-28.

tomu nejde o dogmu, pretože „v povinných textoch zo školskej lektúry je učiteľovi ponechaná voľba, aby si v jednotlivých prípadoch zvolil medzi dvomi, poľažne tromi textami...“²⁹

V srbskom vzdelávacom systéme tvorí obsah vzdelávania pre *jazykovú oblasť* (gramatika, orografia a ortoepia) v 1. ročníku veta, slovo, písmeno. Jazyková oblasť je orientovaná na správnú ústnu a písomnú komunikáciu. Nejde v nej len o ovládanie gramatických, pravopisných a ortoepických pravidiel, ale aj o ich funkciu, kontextovosť a komplexnosť. Ťažisko vzdelávania v jazykovej oblasti spočíva v prvom ročníku v dôslednom osvojení si abecedného systému jazyka v písanej i hovorenej podobe a k jeho uplatneniu v rozličných komunikačných prostrediach. Tomu zodpovedá aj členenie vzdelávacieho obsahu do štyroch základných kompetencií: čítanie, písanie, počúvanie, rozprávanie. Tieto kompetencie najlepšie vystihujú komplexnosť porozumenia jazyka spomínanú vyššie a takto postavené kurikulum privádza žiaka k pochopeniu jazyka ako systému, v ktorom platia isté zákonitosti. Oblasť *jazyková kultúra* sa prelína s ostatnými oblasťami predmetu slovenský jazyk a je zameraná na zdokonaľovanie ústneho vyjadrovania, počúvania, čítania i písania. Osobitná pozornosť sa venuje obohacovaniu slovnej zásoby prostredníctvom umeleckého prednesu literárnych i neliterárnych textov a scénického predvedenia dramatických alebo dramatizovaných textov. Jazyková kultúra sa má pestovať i jazykovými hrami a hravými aktivitami.

2.4 Odlišnosť ŠVP v Srbsku od slovenského sa ukazuje práve v samostatne koncipovanej oblasti jazyková kultúra, ktorá posilňuje a pestuje u žiakov slovenskú národnú identitu v inojazyčnom (srbskom) kultúrnom prostredí.

Vyučovanie slovenského jazyka v srbskom kultúrnom kontexte a vzdelávacom systéme je navyše explicitne posilnené o uvedomelé formovanie slovenskej národnej príslušnosti. Kultúrno národnostný aspekt pri výučbe slovenského jazyka je zakomponovaný i v osnovách a možno ho pozorovať o. i. vo formulácii, že žiaci na konci prvého ročníka dokážu „*formovať pojem národnostná príslušnosť a vnímať príslušníkov iných národov*“.³⁰

Napriek istým terminologickým odchýlkam³¹ možno konštatovať, že ŠVP v srbskom vzdelávacom kontexte korešponduje s obsahmi vzdelávacích štandardov na Slovensku. Didaktika slovenského jazyka na primárnom stupni sleduje v Srbsku i na Slovensku rovnaký cieľ: rozvíjať komunikačnú a literárnu kompetenciu žiakov, zdokonaľovať ich verbálnu a písomnú komunikáciu (hovorenie, počúvanie, čítanie, písanie) a v konečnom dôsledku vychovávať kultivovaného používateľa slovenského spisovného jazyka. Didaktické postupy slovenčiny si vyžadujú dôsledné skúmanie.

3. Kvalitatívna metodológia ako základ realizácie nášho skúmania vychádza z paradigmy – sociokritickej (a posteriori).³² Medzi hlavné črty kvalitatívneho výskumu patrí intenzívnosť a dlhodobosť, podrobný zápis, zhotovujú sa i audio alebo video záznamy, pozoruje sa takmer všetko, čo sa v konkrétnom kontexte vyučovania udeje. Rozhodnutie pre tento typ výskumu vzišlo z uvedomenia si, že skúmané javy sú pod zorným uhlom človeka, ktorý ovplyvňuje výber metodológie a ovplyvňuje celkový charakter skúmania. –

Cieľom výskumu bolo identifikovať názory učiteľov primárneho vzdelávania na vyučovanie slovenského jazyka primárne v prvom ročníku ZŠ v inojazyčnom prostredí a to v rámci odpovedí na tri **výskumné otázky**:

²⁹ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávací posol, roč. LXVII/ 2018, č. 15, s. 28.

³⁰ Cit. podľa Učebných osnov predmetu slovenský jazyk pre 1. stupeň základnej školy, 2018. In: Úradný vzdelávací posol, roč. LXVII/ 2018, č. 15, s. 26.

³¹ Napríklad namiesto termínu slohové útvary používanie pojmu tvary (tvary rozprávania) a pod.

³² Wittrock, M. C.: La investigación de la enseñanza, II: Métodos cualitativos y de observación. Barcelona: Paidós/MEC, 1989, s. 114.

1. Aké sú špecifiká vyučovania slovenského jazyka v inojazyčnom (konkrétne srbskom) prostredí?

2. Ako výučba slovenčiny v inojazyčnom prostredí ovplyvňuje didaktické stratégie učiteľov?

3. Akú rolu zohráva majoritný jazyk a rodina žiakov pri súčinnosti s výučbou slovenského jazyka v srbskom prostredí?

Zber dát prebiehal online formou prostredníctvom platformy MS Teams. Všetky rozhovory mali dĺžku približne 60 minút. Počas zberu dát sme dodržali zásady realizácie interview. V každom rozhovore sme využili úvodné otázky rozhovoru. Úvodné otázky navádzajú na spontánne rozprávanie účastníka výskumu.³³

Výskumnú vzorku tvorili učitelia na primárnom stupni vzdelávania v Srbsku (enklávneho spoločenstva Slovákov žijúcich vo Vojvodine), ktorí disponujú skúsenosťami z vlastnej pedagogickej praxe a vysokoškolského vzdelania. Išlo o ženy – učiteľky 1. stupňa ZŠ. Skúmané subjekty boli vybrané zámerne. Iné charakteristiky ako napríklad pohlavie, vek a pod. sme považovali za irelevantné. **Výskum** sa uskutočnil v rokoch 2023 až 2024. Zber dát bol realizovaný v období marec až máj 2023 formou online interview v dvoch južných okresoch (v troch základných školách), v ktorých žijú Slováci vo Vojvodine. Celkovo boli realizované tri rozhovory v počte 2+1+2 účastníkov.

Analýza dát z rozhovorov predstavovala náročnú činnosť, keďže bolo získané objemné množstvo výskumného materiálu, ktorý sa zaznamenával do protokolov.

Tabuľka 1: Interpretačné kategórie, koncepty a kódy (podľa štruktúry protokolov)

<i>Interpretačné kategórie</i>	<i>Koncepty</i>
Didaktické špecifiká	Výučba slovenčiny v inojazyčnom prostredí.
Didaktické postupy	Odlíšnosti v postupoch didaktiky čítania a písania.
Jazykový kód	Jazykové kódy v domácom a školskom prostredí.
Grafický zápis	Odlíšnosť grafického zápisu v cyrilike a latinke.
Kultúra prostredia	Slováci enklávneho spoločenstva.

Výsledky výskumu a ich interpretácia poukazujú na špecifické postavenie slovenčiny vo vojvodinskom enklávnom prostredí, ktoré je badateľné tak na úrovni jazykového kódu a komunikácie používateľov jazyka, ako aj na úrovni didaktickej praxe v primárnom vzdelávaní, s osobitným zreteľom na jeho prvý ročník.

Jazykové kódy v domácom a školskom prostredí vojvodinských Slovákov naznačujú pôsobenie dvoch jazykových systémov a dvoch jazykových (či presnejšie rečových) kódov: srbciny a slovenčiny. Participantky uvádzajú, že používanie týchto kódov u detí je do značnej miery ovplyvnené oblasťami, v ktorých sa pohybujú: domov, škola a „verejná komunikácia“, ktorú tvoria masmédiá, inštitúcie, ale aj rovesnícka komunikácia v škole mimo vyučovania. V školskom prostredí vo vyučovacom procese žiaci komunikujú po slovensky a už od prvého ročníka sa kladie veľký dôraz na dôsledné dodržiavanie spisovnej slovenčiny a s ňou súvisiaceho abecedného systému (pre ktorý učiteľky/participantky na výskume/ používajú označenie „latinika“). Slovenčina dolnozemskej Slovákov však nie je identická so spisovnou slovenčinou na Slovensku, čo je zjavné najmä v hovorenom prejave, do ktorého prirodzene prenikajú prvky z nárečovej variety slovenského jazyka.

³³ Kostrub, D.: Základy kvalitatívnej metodológie. Keď interpretované významy znamenajú viac ako vysoké čísla. Bratislava: Univerzita Komenského, 2016, 162 s.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Veríme, že našu slovenčinu dobre rozumiete. Chcem povedať, že naša slovenčina je taká archaická, ale predovšetkým mäkká, a keď odídeme na Slovensko, oni sú priam udivení, niektorí, prevapení, ohromení, že ako my to vieme po slovensky rozprávať.“ (...) „Oni (žiaci – pozn.) sa doma rozprávajú nárečovo a naše nárečie je stredoslovenské a ono je také blízke spisovnej slovenčine, takže oni to rozprávajú pekne.“ [R1]

„Oni (žiaci – pozn.) dobre vládnu slovenčinou, dobre vpijú tú našu slovenčinu, V slovenčine je dôležité naučiť sa správne písať ypsilon. Ale pre nás dolnozemských Slovákov je dôležitejšie ovládať hovorenú podobu jazyka, aby sme sa mohli dorozumieť a takým jednoduchším spôsobom, aby sme dokázali prilákať deti, aby sa naučili aj slovenský pravopis, aby správne zapisovali. Potom pozdejšie niektoré deti pokračujú na Slovensku v školení, aby ovládli spisovný jazyk tak, ako znie, aj pravopis.“ [R2]

Na otázku, či sa do autentickej komunikácie žiakov pri výučbe slovenčiny dostáva aj srbčina, odpovedali participantky kladne, avšak dodali, že sa prienik cudzích srbských výrazov a srbizmov snažia korigovať aspoň v rámci didaktickej komunikácie na vyučovaní. Zároveň upozorňujú na fakt, že porozumenie slovenských slov a výrazov v umeleckých textoch sa u žiakov postupne vytráca, lebo netvoria ich aktívnu slovnú zásobu, čo vnímajú ako dôsledok klesajúcej obľuby čítania. Srbizmy, ktoré uvádzajú, môžeme chápať ako príklad prirodzenej jazykovej interferencie.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Naše deti a ich rodičia chodia na Slovensko na výlety, potom počujú, ako sa rozpráva tam a oni niektorým výrazom slovenským tam na Slovensku nerozumejú, tak potom aj v škole, niektoré výrazy v čítanke nerozumejú. V čítanke vysvetlivky síce sú, ale my im musíme niekedy povedať ten srbský výraz, ktorému ľahšie rozumejú. Povieme: po srbsky sa to povie takto, ale my sme Slováci a povieme mu po slovensky tak. To znamená, niekedy im to priblížime. Sú aj frázy, napríklad, niektoré srbské frázy preberáme, napríklad „bašmadriga“, to znamená „nevadí mi to“, deti medzi sebou používajú „nema veze“ čo znamená, „nie je to dôležité“, a to sa veľmi často používa, a potom vravíme, aby sme ich opravili, áno, to je zaužívané, to je fráza (myslí srbskú frázu – pozn.), ale my to povieme takto.“ [R1]

„My bežne používame aj poslovenčené srbské výrazy, čiže, koreň slova je srbský a koncovka slovenská. Poviem Vám napríklad ideme sa „šetať“, to znamená „prechádzať“, lebo „šetať“ znamená po srbsky „prechádzať“ a koncovka je slovenská na „ť“ ako neurčitok. Takže my sa „šetame“, chodíme sa „šetať“. Ale u nás to tu všetci absolútne rozumejú a chápu, aj to je naša taká slovenčina. Ale to sú len také niektoré ojedinelé výrazy prebrané zo srbčiny, alebo tie modernejšie slová, ktoré sa preberajú.“ [R2]

„Všeobecne u nás na Dolnej zemi sú koncovky väčší problém ako bežne. Ja verím, že stane sa aj mne (učiteľke – pozn.), lebo my používame nárečovú slovenčinu doma, takže stane sa aj mne, že joj, že v genitíve chyba sa stala, ale potom reku ja som to napísala preto, aby som preverila vás, či to viete. Ale majú aj také výrazy, dajme tomu, že nepovedia dievča, ale „cura“ zo srbčiny. Ale sú také výrazy, ktoré použijú srbské.“ [R2]

Vo výpovediach participantiek sa opakuje tvrdenie o väčšej náročnosti slovenčiny v porovnaní so srbčinou, a to na úrovni čítania, osvojenia si jazykového systému, ba aj na úrovni grafického zápisu. Srbčina sa v tejto súvislosti učiteľom javí ako „transparentnejší“ jazykový systém, v ktorom je väčšia miera zhody medzi hláskou a jej zápisom, než v slovenčine.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Keď sa učia čítať, ťažšie im ide slovenčina, lebo v srbčine ako sa píše, tak sa aj číta. U nás v slovenčine máme, dajme tomu, „di“, „ti“, „li“, „ni“, „de“, „te“, „le“, „ne“ a teraz sme zdolávali, tak trochu nám ťažšie ide, dvojhlásky, „ia“, „ie“, „iu“, „ô“, že jedno píšeme a inak čítame. Pri počiatočnom písaní sa nám zjavuje ten problém. Takže mám dojem, že srbčina im ide ľahšie, čo sa týka čítania, aj už keď sú trochu starší, lebo v prvom ročníku máme iba rozprávanie. Majú taký šlabikár bez písania, iba obrázkový a srbčina sa iba rozpráva, nepíše sa v prvej triede. Oveľa ľahšie sa vyjadria v srbčine, oveľa plynulejšie rozprávajú v srbčine, utvoria vetu, ako v slovenčine. V slovenčine sú to krátke vety, srbčina je pre nich ľahšia.“ [R3]

Odlišnosť grafického zápisu v cyrilike a latinke sa prejavuje rovnako ako odlišnosť v hovorenom prejave. Žiaci ovládajú paralelne dva jazyky, dva rečové kódy, slovenčinu a srbčinu, rovnako si osvojujú aj dva grafické systémy, latiniku a cyriliku. Osvojovanie si oboch neprebíha paralelne v rovnakom čase a písať latinikou sa žiaci začínajú učiť skôr, už od prvého ročníka. Hodiny srbčiny od štvrtého ročníka nenavštevujú povinne, napriek tomu dochádza v procese didaktiky písania ku kolíziám medzi dvomi grafickými systémami a počiatočnej negatívnej interferencii. Učiteľia na jednej strane zdôrazňujú príbuznosť oboch jazykov, no tá sa týka len hovoreného prejavu. V písomnom prejave reprezentujú dva odlišné systémy. Zároveň učiteľia upozorňujú na fakt, že podoba srbčiny, ktorú sa učia žiaci slovenskej národnosti, nie je identická so spisovným srbským jazykom a reprezentuje jeho „zjednodušenú podobu“, špecifickú sociálnu variету prostredia.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Najprv píšu latinikou a až vo štvrtej triede sa stretávajú s cyrilikou. Takže teraz v treťom ročníku, keď začnú používať latiniku, je trochu problém, lebo v cyrilike sú niektoré slová odlišné od latinky, odlišne sa píšu, takže to sa im trochu mieša. A tiež aj na hodinách anglického jazyka v treťom ročníku začínajú písať, tak tu je problém trochu, v tom treťom ročníku pri písaní. Miešajú sa im písmená, ako je to po slovensky, ako je to v srbčine a v angličtine.“ [R1]

„Mýlia si písmená, tvary, napr. „l“, „r“, „m“ sa v latinke a cyrilike píšu odlišne. Napríklad odlišné je „l“ a „ň“. My v slovenčine píšeme „l“ s mäkčenom, v srbčine je to „lj“ alebo „nj“ To sú také malé odchýlky, ale to im nerobí taký veľký problém, pre tých, ktorí majú vysokú intelektuálnu úroveň. Ale to sú také problémy na začiatku vyučovania, neskôr deti zvládnu aj latiniku, aj cyriliku a nemajú problém.“ [R3]

Didaktické špecifiká a postupy v didaktike čítania a písania sú viazané na prvý ročník. Ten je špecifický vo viacerých ohľadoch. Z hľadiska nácviku základných zručností žiaka – počúvania, rozprávania, čítania a písania, identifikujeme v srbskom aj slovenskom vyučovacom procese základné podobnosti v nadväznosti období, ktorými žiak prechádza. Časové trvanie jednotlivých etáp participantky prispôsobujú schopnostiam a tempu žiakov, táto prax je logická a bežná aj na Slovensku.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Máme prípravné obdobie, ktoré by spravidla malo trvať asi jeden mesiac. Zo slovenského jazyka sú to predovšetkým hovorové cvičenia, preveríme, či poznajú písmená, či niekto vie písať, či si na tabuľu vie zapísať meno, ale predovšetkým sú to také každodenné témy, rodinné, z rodinného prostredia, a tým spôsobom zbadáme, na akom stupni je ich slovenčina rozvitá.“ [R2]

„Spočiatku je to globálna (metóda – pozn.), ale u niektorých, ktorí ťažšie chápú, sa globálna predlžuje, ale analyticko-syntetickou metódou spracúvame všetky písmená a šlabikár máme taký, aký je aj na Slovensku, aj tvary písmen preberáme presne také, aké sú kodifikované na Slovensku, spracúva sa skupina písmen a nacvičuje sa čítanie textov.“ [R1]

Pri základnej znalosti abecedy žiaci často používajú intuitívne práve globálne čítanie, šlabikár Anušjakovej-Majerovej však vo svojej podstate kopíruje princípy analyticko-syntetickej metódy v takej podobe, v akej je zavedená v šlabikároch na Slovensku. Ponuka šlabikárov na Slovensku je v porovnaní so Srbskom pestrejšia a väčšia je aj variabilita metód nácviku, ktorú jednotlivé šlabikáre ponúkajú. Učiteľia vo Vojvodine si toto „obmedzenie“ uvedomujú, preto zdôrazňujú potrebu venovať osobitnú pozornosť nácviku písania, ktoré nezahŕňa len grafický „prepis“ prečítaného, ale vyžaduje si osvojenie rôznych tvarov písmen v súčinnosti s čítaním, čo je už zložitejší proces.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Používame šlabikár, je podobný slovenskému šlabikáru, používa sa na začiatkové čítanie, písanie. Paralelne tu máme pracovné listy, predpokladám, že je to tak isto ako na Slovensku. Po zdolaní tlačeneho písma začíname s čítankou, kde sú texty, trochu dlhšie, náročnejšie, až potom začíname robiť písané písmo. Generáciu pred u nás praktikovali paralelne aj písané, aj tlačené. Bol to ale problém, a to sa im potom pomiešalo. Takže som si ja to rozdelila a do konca roka zdoláme aj to písané písmo a myslím, že bude im oveľa ľahšie a že si lepšie zapamätajú.“ [R1]

Spektrum pomôcok, s ktorými učiteľia v prvom ročníku precvičujú nácvik čítania a písania je rôznorodé, k šlabikárom, pracovným zošitom a čítankám sa pridávajú aj pomôcky a postupy na báze didaktickej hry, ktorej podstatou je vizuálny vnem.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Veľmi veľa mi pomáhajú „takie“ kartičky, na ktorých máme písmenká vynechané v slovách, potom majú doložiť to písmenko, ktoré chýba, to znamená niečo, čo som si sama, obrázok nakreslila... Potom odkrývaním, ako pexeso, odkrývaním, ale krátke slová, dajme tomu: mama, otec, babka, pes, ale musia si zapamätať, keď prečítajú, kde sa nachádza, proste, aby videli. A čo sa čítania týka ako svojmu dieťaťu, tak aj im čítam. Využívam si tie triednické hodiny, veľa ráz na hudobnej si prečítame nejakú rozprávku, a potom jesto na youtube zhudobnená rozprávka, proste využívam rôzne metódy, ako sa im prispôbim. A samozrejme, aj ja som stále na internete a pozerám, čo sa dá spraviť.“ [R3]

Všetky participantky sa zhodli na tom, že cieľné čítanie detí doma v rodinách upadá a rovnako upadá aj nácvik grafomotoriky a písaných tvarov písmen, ktorý bol v minulosti cieľný a adresný ešte pred nástupom do prvého ročníka. Zníženie nárokov dávajú do súvislosti aj so zhoršujúcim sa postavením slovenčiny ako menšinového jazyka v srbskom prostredí a prognózy jeho budúceho postavenia označujú za nepriaznivé.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Skorej to bolo, že prišli po prvú triedu a takých možno 90 percent už vedeli, zdolali abecedu, vedeli písať tlačené písmenká, ale to teraz naše ministerstvo školstva zakázalo, akože v tom prípravnom, predškolskom nultom ročníku v škôlke zakázalo písať. Takže menej robia, ale potajomky robia s nimi. Robia tie krivé čiary, guľičky, krúžky, proste motoriku ruky, potom si aj niečo zapisujú, majú také kartičky, aby rozpoznali písmenká, čo používam aj ja potom ďalej s nimi, takže tí, čo majú záujem o školu a chcú pracovať, si dosť toho zapamätali, vedeli.“ [R2]

Akcentovaná potreba domáceho čítania, tzv. „domácej čitateľskej lektúry“ je podľa participantiek najefektívnejší spôsob, ako si žiaci môžu zdokonaľovať znalosť jazyka vo všetkých podobách a zároveň upevňovať svoju etnickú identitu. Vychádzajú pritom z potreby uchovania archaickej „tradičnej“ literatúry a ľudovej slovesnosti, ktorej zdrojom by mala byť predovšetkým literatúra slovenskej proveniencie a až na druhom mieste slovenská literatúra vznikajúca v slovenskej enkláve. V ich postojoch získava slovenské etnické vedomie emocionálny, miestami až nostalgický príznak príslušnosti ku krajine, ktorá je aj v inojazyčnom prostredí pevnou súčasťou ich identity.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Moja dlhoročná skúsenosť je, že iba čítaním tým deťom možno zlepšiť poznanie jazyka. Už keď prídu po prvú triedu, už je trochu neskoro. Zo skúsenosti aj so svojim dieťaťom... Znamená to, keby tie slovenské rozprávky prečítali každý večer svojmu dieťaťu, keby sa rozprávali s nimi. Jesto krásne slovenské básne, ktoré deti odrecitujú divadelnou hrou. Tak by sa tým deťom pomohlo, žeby sa im vštepila láska voči jazyku. Potom by ich to nútilo, lebo moje dieťa osobne na ten spôsob zachcelo sa učiť slovenčinu, čítala knihy, chcela ešte viac vedieť, potom sme sa hrali rôzne hry, ktoré som si aj vymýšľala, aj donášala zo Slovenska a používa ich aj teraz v škole. Rôzne hry: aby určili písmenko, ktoré chýba, aby prečítali, čo je to, tak potom obrázok a zapísať, proste po písmenkách, hrou sme sa učili písať.“ [R1]

Participantky konštatovali, že žiaci na Slovensku majú viac priestoru na upevňovanie učiva, relevantný je však skôr argument neskoršieho veku, v ktorom deti v Srbsku nastupujú do prvého ročníka. Tento posun má za následok aj väčší objem učiva, ktorý musia zvládnuť.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„U nás je plán dosť obsiahly. Stále máme niečo nové, nové, nové, každý deň, každú hodinu niečo nové spracúvame a veľmi málo hodín máme na opakovanie. Z rozhovorov s kolegynami zo Slovenska, alebo od detí, ktoré nám odišli na Slovensko, vieme, že u Vás je to inak, máte viac hodín na opakovanie, žiaci si to môžu viac upevniť. My by sme tiež, ak teda môžem povedať zjednodušili obsah a pridali viac hodín na opakovanie. Zvlášť ak ide o vyučovanie slovenčiny v prvom ročníku, veľa toho máme, každý deň prebrať nové písmeno, dosť je toho. Ideme rýchlym tempom. Ale je to tak aj preto, že u nás sa do prvého ročníka zapisujú sedemročné deti. Na Slovensku sa zapisujú šesťročné, preto môžu zdolávať písmenká pomalšie. V druhom ročníku je to rovnaké: každý deň sa preberá nové učivo, nie je priestor opakovať a zaťažuje to žiakov aj nás.“ [R3]

Slováci enklávneho spoločenstva majú v minoritne inojazyčnom prostredí špecifické postavenie. Podmienky na jej rozvoj pritom nehodnotia priaznivo, vnímajú aj čoraz komplikovanejšie postavenie minorít v Srbsku. Ich identitu môžeme označiť za „dvojdomú“, jej priesečníkom je pritom práve používanie slovenčiny. Etnicky sa jednoznačne identifikujú ako Slováci a na spochybňovanie tejto svojej príslušnosti sú citliví. Zároveň sa však súčasne považujú za bilingvistov, túto svoju kompetenciu považujú za významný znak prostredia, v ktorom vyrástli a na znalosť dvoch jazykov sú patrične hrdí.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„My sme hrdí na to, že máme slovenské korene a sme hrdí Slováci. Aj keď niekedy, keď prídem na Slovensko, cítim sa zvlášť, lebo na nás na Slovensku pozerajú ako na Srbov. Ja mám ale Slovensko v srdci a budem mať do konca života. My, dolnozemskí Slováci, ovládame paralelne dva jazyky: srbcínu a slovenčinu, čiže my sme absolútni bilingvisti.“ [R3]

Na otázku, ako možno aktualizovať príslušnosť k slovenskej etnicite u žiakov, ktorí majú prostredníctvom médií, populárnej kultúry aj bazálneho sociálneho prostredia bezprostrednejší kontakt so srbským jazykom, než so slovenčinou, naši participanti argumentovali najmä udržiavaním živých vzťahov so Slovenskom. Návštevy, výlety a rôzne formy kontaktnej spolupráce udržiavajú národné povedomie živé aj v náročných podmienkach existencie minorít. Iným spôsobom je široké spektrum mimoškolskej činnosti úzko späté s folklórom a ľudovou kultúrou a s pestrú škálou folklórnych podujatí, ktorá funguje medzi krajaňskými komunitami v Srbsku. Do týchto aktivít sú žiaci cielene zapájaní už od prvého ročníka naprieč celým vzdelávacím cyklom. Ich obľúba pretrváva aj v súčasnosti a je dôkazom toho, že Slováci v srbskej enkláve odvodzujú svoju identitu okrem jazyka a etnicity aj od udržiavania a rozvíjania literárnej kultúry jazykového prejavu, prevažne v jej folklórnych podobách.

Protokol: Úryvky výpovedí z rozhovorov

„Naše deti sú prihlásené do obecnej knižnice, v nej sa konajú rôzne posedenia, teraz najnovšie býva Zima s knihou, kde aj oni účinkujú, máme aj školskú knižnicu, z ktorej si môžu požičať knihy a máme aj rôzne súťaže. Napríklad píšú na rôzne témy a takto sa snažíme ich povzbudzovať k tomu, aby naozaj mali radi svoj materinský jazyk. Okrem toho na našej škole pestujeme aj slovenský folklór, aj tam účinkujú, čiže sú dosť angažovaní v mimotriednych aktivitách a tým spôsobom si vlastne zdokonaľujú aj vzťah k jazyku a jazykový prejav. Do recitačných súťaží sa nám hlási stále veľa detí aj vo vyšších ročníkoch, oni naozaj veľmi chcú. Texty na recitačné súťaže vyberáme deťom my, alebo si vyberú aj sami, my ich potom s nimi nacvičujeme.“ [R2]

Špecifikom vyučovania slovenčiny v srbskom vzdelávacom prostredí je vplyv prirodzenej jazykovej interferencie. V školskom prostredí v rámci vyučovacieho procesu žiaci komunikujú po slovensky a už od prvého ročníka sa kladie veľký dôraz na dôsledné dodržiavanie spisovnej slovenčiny a s ňou súvisiaceho abecedného systému (latinky). Prienik srbizmov sa učiteľky snažia na jednej strane v rámci didaktickej komunikácie korigovať a nahrádzať slovenskými výrazmi, na druhej strane srbcínu občas využívajú ako pomocný prostriedok na vysvetľovanie neznámych slovenských slov a výrazov.

V didaktike písania dochádza ku kolíziám medzi dvomi grafickými systémami a počiatočnej negatívnej interferencii, ktorú postupne žiaci prekonávajú.

Cielené čítanie detí doma v rodinách upadá, čo má za následok u žiakov aj postupné vytrácanie sa porozumenia slovenským slovám a výrazom v umeleckých textoch. Rovnako upadá aj nácvik grafomotoriky a písaných tvarov písmen, ktorý bol v minulosti cielený ešte pred nástupom do prvého ročníka. Zníženie nárokov dávajú participantky do súvislosti aj so zhoršujúcim sa postavením slovenčiny ako menšinového jazyka v srbskom prostredí a prognózy jeho budúceho postavenia označujú za komplikované až nepriaznivé.

Posilňovanie príslušnosti k slovenskej etnicite u žiakov sa pokladá za dôležité a participantky uvádzajú, že ho možno dosahovať viacerými školskými i mimoškolskými aktivitami; napríklad udržiavaním živých vzťahov so Slovenskom, ale aj prostredníctvom širokého spektra mimoškolskej činnosti úzko spätéj s folklórom a ľudovou kultúrou a pestrú škálou folklórnych podujatí, fungujúcimi medzi krajanskými komunitami v Srbsku. Ich obľúba pretrváva aj v súčasnosti a je dôkazom toho, že Slováci v srbskej enkláve odvodzujú svoju identitu okrem jazyka a etnicity aj od udržiavania a rozvíjania literárnej kultúry prevažne v jej folklórnych podobách.

Namiesto záveru. *Akým spôsobom ovplyvňuje výučba slovenčiny v srbskom prostredí didaktické stratégie učiteľov?* Na jednej strane sa usilujú o dôslednú korekciu výskytu srbských výrazov a srbizmov, ale na druhej strane využívajú bilingválnosť (srbské výrazy) pri vysvetľovaní neznámych pojmov a slovenských výrazov, ktoré nie sú v lexike žiakov prítomné. Ukazuje sa, že majoritný jazyk a rodina žiakov sú dôležitými faktormi pre účinnosť výučby slovenského jazyka v srbskom prostredí: tendencia k preferovaniu sledovania srbských masmédií a ubúdanie čítania slovenských umeleckých i vecných textov vplýva na pribúdajúce ťažkosti s porozumením čítaného textu v slovenčine. Zlepšenie stavu možno podľa participantiek nášho výskumu dosiahnuť prostredníctvom vyššie uvedených školských a mimoškolských čitateľsko-kultúrnych aktivít folklórneho charakteru, čo možno považovať za ďalšiu didaktickú stratégiu nielen pri výučbe slovenčiny, ale celkovo pri posilňovaní slovenskej etnicity.

Specifics of teaching Slovak in primary education in a Vojvodinian environment

Adela Dúbravová – Eva Severini – Lenka Szentesiová

The study focuses on the specifics of teaching Slovak language in a foreign language, specifically Serbian environment in primary education. In the theoretical part of the study we address the issue of the specifics of the bilingual language environment in which these pupils grow up and live, and its basic communicative framework. In the research part of the study we deal with teachers' views on teaching Slovak language in a bilingual environment, or their specificities and limits. Our research findings point to the specific position of Slovak, determined by the existence of two language environments and two speech codes.